

ЖАҲОНДА ЗАМОНАВИЙ ОЛИЙ ЎҚУВ ЮРТЛАРИ МОДЕЛЛАРИ

Зуфарова Нозима Гуламиддиновна

и.ф.ф.д. (PhD), доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт униерситети мустақил
тадқиқотчиси

Замонавий университет модели ва у орқали бренд капиталини яратиш бу хар битта ОТМ раҳбарининг биринчи аниқлаб олиши керак бўлган вазифасига айланади. Бу албатта рақобат бозорида таълим тизимининг янги жабҳаларини кириб боришда ва таълим бозорида ўз ўрнини эгаллашда ёрдамчи восита ҳисобланади. Ҳозирги вақтда ўзгарган ижтимоий-иқтисодий шароитда университетларнинг янги мавқени излаш жараёнида турли хил университетларнинг янги турлари шаклланмоқда.

Модел - сунъий равишда ташкилий ва бошқарув ҳаракатлари билан яратилган университетнинг хусусиятини, ўзига хослигини кўрсатади. Ундан университетнинг ривожланишини бошқаришда мақсадли образ сифатида «модел» ни танлайдиган бошқарувчилар фойдаланадилар. Университетлар баъзан табиий, баъзан сунъий таълим бўлган ва ОТМ моделлари қуйидагича туркумланади:

1. Классик университет.
2. Тадбиркорлик университети.
3. «Кадрлар фабрикаси» университети.
4. Тадқиқот университети - «фикрлар фабрикаси».
5. Корпоратив университети.
6. Тармоқ университети.
7. Виртуал университети.

Университетни тузилмаси жиҳатидан 7 моделини бўлиб қуйидагича ажратамиз:

Жадвал-3.1. Университет моделлари¹

Университет моделлари	Университет моделларига белгиланган изох
Классик университет	Классик университетлар бошқарувчи органи бўлиб, университетнинг асосий ишловчилари ректор ва деканлар

¹ Муаллиф ишланмаси

		билан ташкил этилади. Университетнинг асосий бўлимлари академик факультетлар бўлиб, қуйидаги бўлимларни ўз ичига олади: факультетлар, кафедралар, институтлар ва бошқа бўлимлар. Классик университетларда маълумотлар, илмий-тадқиқот ишлари, таълим, ректор ва деканлар томонидан бошқарилади.
	Тадбиркорлик университети	Тадбиркорлик университетлари, бизнес ва тадбиркорлик соҳасида таълим беришга оид бўлимларни ўз ичига олади. Университетнинг асосий бўлимлари тадбиркорлик факультетлари, бизнес-мактаблари, иқтисодиёт факультетлари, марказлари ва тадбиркорлик институтлари бўлиб, бу ўринбосарларга тадбиркорлик билан боғлиқ маълумотларни таълим қилади.
	«Кадрлар фабрикаси» университети	«Кадрлар фабрикаси» университетлари тезкорлик билан ишлаб чиқаришни мақсад қилади ² . Бу типдаги университетларда кадрларни, мутахассисларни ва касбий билимларни тайёрлашга асосланган бўлимлар мавжуд бўлади. Масалан, техникани тайёрлаш бўйича коллежлар, касбий билимлар марказлари, бизнес-мактаблар ва ҳоказолар ишлаб чиқаришни мақсад қилган ўқув юртлири бунга мисол бўлади.
	Тадқиқот университети - «фикрлар фабрикаси»	Тадқиқот университетлари асосан илмий тадқиқотларни амалга оширишга асосланади. Университетнинг асосий бўлимлари тадқиқот институтлари, илмий-тадқиқот бўлимлари, лабораториялар ва илмий журналлар. Бу университет моделининг асосий мақсади фан билан биргаликда илмий ишларни ривожлантиришга асосланади.
	Корпоратив университети	Корпоратив университетлар корпорациялар ёки ташкилий тизимлар томонидан ишлаб чиқарилади. Уларнинг

² <http://elibrary.ru/item.asp?id=21249413>

		бўлимлари корпоратив таълим бўлимлари, ишлаб чиқариш бўлими, лидерлик таълим бўлими, корпоратив кузатув бўлими ва ҳокимият бўлими каби бўлимлардан иборат бўлади. Корпоратив университетлар корпоратив ташкилотнинг ишчиларини янгилаш, ривожлантириш ва махоратларни ошириш мақсадида иштирок этади.
	Тармоқ университети	Тармоқ университетлари, телекоммуникациялар, информатика, компьютер илмлари, Интернет технологиялари, электроника ва бошқа тармоқлар соҳасида таълим берадиган бўлимларни ўз ичига олади.
	Виртуал университети	Виртуал университетлар онлайн таълим моделига асосланади. Виртуал университетларнинг асосий хусусияти онлайн платформалар орқали таълим бериш ва талабаларга масофавий таълим имкониятини беради.

Классик университет моделининг бир нечта миллий моделлари мавжуд³:

- немис модели («гумбольдтлик») тадқиқот университети, унда илмий ва таълим фаолияти университет ҳаётининг ажралмас қисмлари ҳисобланади; талабалар илғор илм-фанга жалб қилиниб, тадқиқот фаолияти тажрибасини орттириб боради;
- интернат туридаги университетнинг инглиз модели («Оксбридж» модели, талабалар ва ўқитувчилар ўртасида ўзига бириктирилган мураббий-тьютор билан талабанинг индивидуал дарслари шаклида яқин алоқага асосланади);
- «катта мактаблар» нинг француз модели (меритократик жамиятнинг ўзига хос муҳитига эга бўлган «каста» университетлари ўзини бошқарув элитаси сифатида таъсис этиб кўрсатади);
- Чикаго модели (университет курси аниқ гуманитар йўналишга эга бўлиб, таълим дастурига асосланади).

Классик университетлар аспирантура ва докторантура орқали юқори малакали кадрларни кенг миқёсда тайёрлаш билан ажралиб туради. Шунда классик университетлар узлуксиз таълим, умрбод таълим тизимининг негизи сифатида қаралади.

³ Строгеецкая Е., В поисках модели современного, 2009.

Тадбиркорлик университетлари унинг модели сифатида классик университетларга қарама-қарши бўлиб, улар жуда инертли ва замонавий дунё муаммоларига ҳар доим ҳам мос келмаган. Классик университетларнинг ўрнини тадбиркор университетлар эгаллайди деган қараш билан эмас, балким турли ОТМ моделлари ўз ўрнини топади деган ёндашувга қараш керак.

Замонавий университет моделларини маданий функция нуқтаи назаридан кўриб чиқиб, Г. Каррье университетни кадрлар фабрикаси сифатида тавсифловчи махсус прагматик моделни аниқлайди⁴. «Кадрлар фабрикаси» университетида «ҳақиқатни излаш» каби вазифаси иккинчи томонга ўтади ва етакчи вазифа жамият эҳтиёжларига мувофиқ таълим дастурларини таклиф этишдан иборат бўлади.

Тадқиқот университетларини ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятлари А.Волков ва Д.Ливанов асарларида ҳам муҳокама қилинган. Экспертларнинг таъкидлашича, бундай университетлар жаҳон бозорида фаолият юритувчи касбий ёки транскасбий мактаблар шаклини олади. Бундай мактаблар бир неча йўналишда ишлаши мумкин: муҳандислик, биотехнология, муҳофаа, менежмент ва гуманитар фанлар бўйича⁵.

Юқори даражадаги тадқиқот университетларининг энг муваффақиятли таърифини ва уларни муваффақиятли қиладиган асослар ва шароитларни тушуниш калитини излаш учун бир қатор экспертлар қуйидаги хулосаларни чиқарган⁶: мавжуд тадқиқот олий таълим муассасалари эришган ажойиб натижалар (талаб қилинадиган битирувчилар, илғор тадқиқотлар, билим ва технологияларни фаол равишда узатиш), аслида, уларнинг муваффақиятига таъсир қилувчи учта ўзаро боғлиқ омиллар тўпламига тегишли бўлиши мумкин.

Анъанавий университетдан корпоратив таълим муассасаси сифатида кўпроқ фойдаланишнинг муваффақиятли мисолларидан бири Нью-Йорк университети ва

⁴ Каррье Г., Культурные модели университета, 1996.

⁵ А.Волкова, семинар НИУ ВШЭ, 2012.

⁶ Дж. Альтбаха, Дорога к академическому совершенству. Становление исследовательских университетов мирового класса, Москва, 2012.

хусусан, унинг ҳузуридаги Узлуксиз ва касб-ҳунар таълими Мактаби⁷ ҳисобланиб, у 1934 йилда ташкил этилган⁸. Кейинчалик дунёдаги энг йирик корпорациялар (IBM, Samsung, Motorola ва бошқалар) томонидан корпоратив университетлари ташкил этилди.

Корпоратив университети, шу жумладан анъанавий университетнинг бўлинмаси сифатида мавжуд бўлган университет, бу академик ўқув муассаса эмас, балки узлуксиз касбий тайёргарликнинг институционал жараёни ҳисобланади⁹. Бундай университет тўлақонли илмий бўлинмасига эга эмас эди, унинг ўқитувчилар таркиби юқори даражадаги ротацияси билан тавсифланади (ўқитувчилар кўпинча ўқитиш даврида уларнинг асосий фаолиятдан чалғитадиган ўзини яхши танитган корпорация ходимлари ҳисобланади).

Юқори технологиялар соҳасида кадрлар тайёрлашда энг долзарб ва талаб қилинадиган ўқув курсларида ёки фанларда фанлараро тайёргарликни амалга ошириш, шунингдек замонавий илмий-тадқиқот ёки технологик ускуналар бўйича лаборатория амалиётини ўтказиш вазифаси долзарб ҳисобланади. Бунда таълим траекторияси ёки тайёргарлик йўналиши фақат турли университетларнинг таълим ресурсларини бирлаштириш асосида амалга оширилиши мумкин

Ҳозирги кунда экспертлар виртуал таълимнинг қуйидаги таркибий қисмларини белгилайди¹⁰:

- 3-авлод рақамли дарсликлари, Интеллектуал конструкторлар,
- Рақамли лабораториялар, Роботика, Тармоқ тадқиқот ҳамкорлиги,
- Таълимий ўйинлари, Моделлаштириш, Молекуляр динамика,
- Ўргатадиган ўйинлар,
- Юқори интерактив рақамли дарсликлар,
- Тесқари алоқа билан таълим экотизимлари.

Олий таълимни ахборотлаштириш прецедентларининг таҳлили шуни кўрсатадики, электрон университетларни яратишнинг асосий мақсади олий таълим

⁷ New York University School of Continuing and Professional Studies.

⁸ Гребнев Л., Корпоративный университет на базе КГТУ, Казань, 2006.

⁹ Козак Н., Корпоративный университет, 2001 г.

¹⁰ Б. Беренфельд. Могут ли информационные технологии спасти образование, 2012 г.

муассасасининг у ёки бу рақамли аналогини яратишдан иборат. Бундай электрон университетларнинг асосий хусусиятлари қуйидагилар ҳисобланади:

- таълим модели (таълим траекторияси, янги ўқув режаси);
- электрон таълим ресурслари (университетнинг мавжуд таълим дастурларини масофавий ва ярим масофавий форматга ўтказиш – кўпинча бундай таълим ресурслари университет талабаларига материалларга тезкор кириш, ўқитувчи билан мулоқот қилиш ва ҳоказоларга ёрдам бериш учун яратилади);
- таълим модели ва электрон контентни ҳисобга олган ҳолда таълим жараёнининг логистикаси;
- университетнинг электрон бошқарув тизими - электрон ҳужжат айланиши (талабалар, ўқитувчилар, курсларнинг ягона маълумотлар базасини яратиш ва бошқариш; ахборот ресурслари ёрдамида университетнинг мавжуд ҳужжат айланишини оптималлаштириш);
- ходимлар ва талабаларнинг электрон карталари ва портфеллари (университет ходимлари ва талабалари тўғрисида маълумотларнинг тақдими) ва бошқалар.

Шундай қилиб, электрон университетларни ташкил этиш ва қўллаб-қувватлаш, бир томондан, университетнинг самарадорлигини оширишга ва бир қатор харажатларни камайтиришга ёрдам беради, бошқа томондан, университетнинг ахборот маконида «мавжудлигини» таъминлайди, шу билан салоҳиятли талабалар ва шерикларга университет фаолияти ҳақида батафсил маълумот олиш учун имконият яратади.

Университетларнинг турли моделлари, бир томондан, бир қатор хусусиятлари билан бир-биридан сезиларли фарқ қилса, иккинчи томондан, улар ўхшаш хусусиятларга эга. Масалан, миссия каби тавсиф тоифаси университетлар ўртасидаги фарқларни белгилайди: Агар Кадрлар фабрикаси сифатидаги университет маълум бир фаолият соҳаси ёки минтақа учун мутахассисларни тайёрлашга йўналтирилган бўлса, тадбиркорлик университетининг асосий хусусияти юқори технологиялар соҳасидаги тадбиркорлик фаолияти ҳисобланади. Бундай фарқ университетларнинг янги мавқеи учун имкониятлар яратади – тадбиркорлик университети ва «фикрлар фабрикаси» каби университет моделлари (молиялаштириш манбалари давлат бюджети билан бир

қаторда илмий ва технологик фаолиятдан олиндиған даромадлар ҳисобланади)¹¹ нафақат улар фаолият кўрсатаётган давлатнинг ривожланишига қаратилиши, балки университетлар трансмиллий корпорациялар, халқаро ташкилотлар ва уюшмалар билан бир қаторда халқаро муносабатларнинг мустақил субъектларига айланиши ҳам мумкин.

АДАБИЁТЛАР:

1. <http://elibrary.ru/item.asp?id=21249413>
2. Строецкая Е., В поисках модели современного, 2009.
3. Каррье Г., Культурные модели университета, 1996.
4. А.Волкова, семинар НИУ ВШЭ, 2012.
5. Дж. Альтбаха, Дорога к академическому совершенству. Становление исследовательских университетов мирового класса, Москва, 2012.
6. New York University School of Continuing and Professional Studies.
7. Гребнев Л., Корпоративный университет на базе КГТУ, Казань, 2006.
8. Козак Н., Корпоративный университет, 2001 г.
9. Б. Беренфельд. Могут ли информационные технологии спасти образование, 2012 г.

---

¹¹ <http://elibrary.ru/item.asp?id=21249413>